

A könyv előszava gyanánt Egyed Péter *Az önmagaság folyamata* című méltató/értelmező, perspektívát nyújtó és tágabb összefüggésbe helyező írása szolgál.

Kovács Attila önmagaság-fenomenológiája az Egyetemi Műhely Kiadó *Doktori dolgozatok* sorozatának 16. köteteként jelent meg.

Petki Pál

Nyelv és teremtés

Veress Károly: A nyelv teremtő erejéről.

Egyetemi Műhely Kiadó – Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadója, Kvár 2015. 310 old.

Veress Károlynak az Egyetemi Műhely Kiadó és az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadó közös kiadványaként megjelent kötete a *Hermeneutikai vizsgálódások III.* alcímet viseli. Folytatni kívánja a hasonló alcímű két előbbi esszékötet gondolatmenetét, melyeket szerzőnk a marosvásárhelyi Mentor kiadónál jelentetett meg, 2003-ban *Az értelem értelméről* és 2006-ban *A megértés csodájáról* címmel. A kötet Előszavában a szerző kiemeli, hogy a 20. századi filozófiai érdeklődést meghatározó „nyelvi fordulat” egyik fő iránya az értelem, a megértés és a nyelv problematikájának az összefonódása felé mutat. Ennek megfelelően Veress Károly 2003-as kötete az értelem lehetőségfeltételeit és az értelmezési folyamatokat vizsgálja, a 2006-os kötet a megértés módjában való élést mint átfogó életgyakorlati lehetőséget állítja középpontba. A harmadik kötet tematikáját a nyelvi jelenségekkel és tapasztalatokkal kapcsolatos kérdések kutatása képezi a filozófiai hermeneutika módszertani horizontjában.

A nyelv teremtő erejéről c. kötet a nyelvi jelenségek tág körű vizsgálatát nyújtja, mely előtérbe állítja a hangot, a hangzást, a hallást, a megmutatkozást, a megszólalást, a tapasztalat képiségének és nyelviségének egymáshoz tartozását, de körüljárja a nyelvi tapasztalatnak olyan ritkábban tematizált területeit is, mint amilyen a csend és a kimondhatatlan. Egységesítő szempontként következetesen érvényesíti a szerző „a nyelv teremtő erejének” (Gadamer) a feltárását. Mi is ez az erő? Miként mutatkozik meg a hatása? Az emberi életben szabadság lehetőségeket megnyitó erőként, közösségformáló erőként írja le

a szerző. A nyelvben és az emberi tapasztalat nyelviségében rejlik teremtő képességek és lehetőségek megvilágítását szembehelezi a nyelv instrumentális szemléletével.

A kötetben kilenc tanulmány szerepel, részben konferenciaelőadások kibővített átdolgozott változatai. Az első négy tanulmány a BBTE Magyar Filozófiai Intézete által szervezett *Fogalom és kép* c. konferenciasorozaton került bemutatásra 2009 és 2012 között. A tanulmányok főként H.–G. Gadamer és M. Heidegger kutatásait gondolják tovább, de a hivatkozott szerzők között találjuk Platón, Arisztotelész, Szent Ágoston, Wittgenstein, Lévinas, Merleau-Ponty, Foucault, Polányi, Bahtyin, Saussure, Ryle, Changeux, Lakoff, Derrida nevét is. A kötetet végigolvasva szembetűnik a *hozzátartozás struktúrájának* (mint ontológiai, metafizikai alapformának) a kiemelése, feltárása több vonatkozásban: hangzás és gondolat, beszélők és hallgatók egymáshoz tartozása a beszédben, nyelv és világ egymáshoz tartozása, a megszólaló hang és a kimondhatóvá vált tartalom összetartozása a névben és a szimbólumban, a beszéd-hallás-hallgatás egymással való összetartozása, az önmagában megmutatkozó és önmagában meg nem mutatkozó egymáshoz tartozása a képen, szó és dolog, véges és végtelen, kimondott és kimondatlan, lét és megmutatkozás, látható és látthatatlan, képi és nyelvi, megszólalás és megmutatkozás, megszólalás és létesülés, érzéki tapasztalat és lelki tartalom egymáshoz tartozása. A konkrét sajátos körülmények közötti megszólalásnak és a

végtelenbe nyíló értelemösszefüggések egymáshoz tartozásán alapul a nyelv spekulatív struktúrája.

A kötet első tanulmánya, *A valamit mondó hang*, a hangmetafizika kezdő és végpontját vizsgálja, Arisztotelész és Derrida hangfelfogását: Arisztotelész a hangzás és hallás/hallgatás egységére alapoz, Derrida az elkülönböződés és nyom fogalmaival operál.

A fogalomalkotás mint nyelvi történet c. tanulmány azon fogalomalkotási paradigmák legfontosabb mozzanatait elemzi, melyek a nyelvi folyamatok és a gondolkodás hagyományos szétválasztása helyett a hangsúlyt a hozzátartozás struktúrájára fektetik. A fogalomalkotás nyelvi történekként, eseményként való elemzése napjainkban egy integratív megközelítés, melyben különböző elméleti és módszertani szempontokat találunk: logikai, szemantikai, neuropszichológiai, kognitív nyelvészeti, filozófiai-hermeneutikai stb.

A kép nyelvi dimenziója c. tanulmány fő kérdése az, hogy tételezhető-e valamiféle egység a kép és a nyelv létmódja esetében, a szokványos hagyományos megközelítésekkel szemben, melyek szétválasztják a képet és a nyelvet. Kiterjed-e a kép a nyelviség közegébe? Hogyan lehetséges ez, és hogyan ragadható meg fogalmilag a kép és nyelv közötti kapcsolat? Hermeneutikai megközelítésben úgy tűnik, hogy a kép és nyelv esetében azonos spekulatív struktúráról beszélhetünk, és ez összekapcsolja a hermeneutikai tapasztalat képi és nyelvi dimenzióját. A fentiek továbbgondolása ugyancsak elvezet egy integratív aspektushoz, melyben az esztétikai, logikai, fenomenológiai, neuropszichológiai megközelítések találkoznak.

Kép és nyelv különbségét hagyományosan a megmutatkozás és megszólalás különbségeként szokták megragadni. Veress kérdése az, hogy ez a különbség vajon valóságos vagy olyan különbség, mely nem akar különbség lenni? Elgondolása szerint a kép és a nyelv ugyanazzal a struktúrával bírnak: a hozzátartozás struktúrájával. Így nemcsak hogy összekapcsolódnak a tapasztalatunkban, hanem egymás felé nyitottak, áthatják egymást; bizonyos pontokon a képi és a nyelvi történet összefonódik egymással.

A Megmutatkozás és megszólalás c. tanulmány fő kérdése: hogyan és miként szerveződik tapasztalatunk a reprezentáció és a kifejezés dualitásában? A lehetséges válaszokat Veress Károly a kognitív tudomány és a filozófiai hermeneutika közötti párbeszédre vonatkoztatva keresi.

A közös nyelv problémája c. tanulmányban a szerző az európai filozófia két, nyelvvel kapcsolatos nézőpontját hasonlítja össze, az instrumentalista nyelvfelfogást, mely a modernitás hagyományával függ össze és a közös nyelv olyan felfogását, mely a 20. századi nyelvi fordulat eredménye, amelyet Wittgenstein mellett a filozófiai hermeneutika is előmozdított. A tanulmány fő tézise szerint a nyelv lényegében közös nyelv. Ezt azok az elméletek igazolják, melyek a szót helyezik középpontba, és a nyelv spekulatív struktúráját emelik ki. Ezzel megnyílik a kultúra lényegének egy újragondolási perspektívája is.

A nyelv bűne c. tanulmányból kiderül, hogy a nyelv nemcsak az igazság feltárására képes, hanem elfedésére is. Ahogy Platón már rámutatott, a nyelv ambiguitása az igazmondás és a hazugság lehetőségfeltétele is. A tanulmány a kortárs filozófiai hermeneutika perspektívájából és Gabriel Liiceanu hazugságról írt esszéjéből kiindulva vizsgálja a hazugság lehetőségeit a nyelv belső összefüggéseiben. Ezek a lehetőségek a hétköznapi nyelvhasználatban és a művészi nyelvi tevékenységben is megmutatkoznak. A gondolatmenet a hétköznapi hazugság és a költői hazugság irányából – a nyelvi elrejtés módozatainak a tematizálása mentén – továbbmegy a hazug létállapot vizsgálata irányába.

A következő tanulmány, *A hallgatás „retorikája”* című, rámutat arra, hogy a retorika területét hagyományosan a beszéddel asszociálják. A beszéd lényegi feltételei pedig a hang és hallás. Szerzőnk felhívja a figyelmet arra, hogy ez utóbbiak nemcsak a beszéd alapját képezik, hanem szervesen kapcsolódnak a hallgatás tapasztalatához is. Hermeneutikai perspektívából a hallgatás szerepe újraértékelődik a beszélgetés folyamatában, szerves összefüggésben a megértés belső artikulációs funkcióival. A tanulmányban a hallgatás

tapasztalata a beszéd egészét megalapozó és megformáló médiumként kerül bemutatásra. Ennek kapcsán a szerző elemzi a hallgatva hallás, az oda-hallgatás, az értő hallgatás, az egymást hallgatást és egymásra hallgatás jelenségeit is.

A kimondhatatlan alakzatai c. tanulmány fő kérdése: mi a viszony a kimondott, a kimondatlan és a kimondhatatlan között? Hogyan juthatunk el a kimondhatatlan autentikus problémájához? Hogyan lehet behatárolni a kimondhatatlan hermeneutikai problémáját? Hogyan segíthet ebben a vonatkozásban a látható és láthatatlan viszonyához való fenomenológiai és hermeneutikai közeledés? A tanulmány nemcsak címében, tartalmában, hanem struktúrájában (számozott főgondolatok és azokhoz kapcsolódó számozott altételek) is emlékeztet/utal Wittgenstein *Tractatus*ára.

A nyelv csendje c. tanulmány zárja a kötetet. A filozófiai vizsgálódások hagyományosan a hang és a hangzás felől gondolják el a nyelvet és a nyelvi megnyilatkozásokat. A fenomenológiai és hermeneutikai megközelítés viszont kiemeli azt, hogy a hallhatóság nem jelent kontinuos hangzást, hanem inkább a nyelvi csend és a hangzás folyamatos egybefonódása jellemzi: „A megszólalás hangzása artikulálja a gondolkodásnak a szót átható csendjét, és a gondolkodás csendje belülről formálja meg a hangzást mint megszólalást és mondást.” (256.) A szó így nemcsak hallható, hanem érthető is lesz, a nyelv (és csendje) teremtő erejének köszönhetően.

Veress Károly vizsgálódásainak a középpontjában végső soron – Merleau-Ponty és Gadamer nyomán – az instrumentalista nyelvfelfogás bírálata áll. Az instrumentalisták a nyelv lényegét a kijelentés felől gondolják el, a létezőket a kijelentések tárgyaként fogják fel. Nyelvszemléletük próbálja kiiktatni a kijelentésekből a spekulativitást, a többletmondás és másképpmondás lehetőségeit. A kijelentés értelmét tisztán a kijelentettre redukálják. Holott a spekulativitás teljes kiiktatása az élő nyelvhasználatból nem sikerülhet. Mindannyian tapasztalhatjuk, hogy amikor szándékosan teszünk „kijelentéseket”, mennyire nem azt mondjuk, amit mondani akarunk. Hiszen a nyelv sokkal inkább lét, mintsem eszköz: nem valami szilárd adottság leképezése, hanem szóhoz jutás, melyben egy értelemegész szólal meg. A nyelv nem kívülről írja le a tapasztalatot, hanem belsőleg: az értelmezés és a gondolkodás, a szó és a dolog belső egységként szervezi meg azt. A megszólalás nem leképezi, hanem kimondja s ezzel együtt megteremti az értelemösszefüggést. A valós nyelvi történet a hermeneutikai tapasztalat mélységdimenziójában bontakozik ki, abban a folyamatban, ahogyan valami megtalálja a szót a megszólaláshoz, és ahogyan az így megszólaló szó eléri azt, akit meg tud szólítani.

A kötet egészen következetesen végighaladó vizsgálódás gondolatmenetének és érvrendszerének a lényegét talán eképpen fejezhetjük ki a legtalálóbban: a nyelv a lét képe, nem pedig a leképeződése.

Kerekes Erzsébet

Történet – a tudománytól a fikcióig

Bucur Tünde Csilla: Szövegtestek párbeszéde. Závada Pál regényei és szociográfiája. Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság – Kvár 2016. 243 old.

„Hogyan számíthat [...] egy olyan élmény, amely nem lépi át az életvilágbeli események körét, történelmi tapasztalatnak?” – kérdi Tengelyi László az egyéni sors és a történelmi tapasztalat

kapcsolatát firtatva (*Tapasztalat és kifejezés*, 284–285.). Az irodalmi szövegek szereplőinek történelmi tapasztalata a fikció dimenziójában mutatja fel a történelem egy szeletét, azt a szeletet,